

^{4f} ADAM ÇALIŞTIRANIN SORUMLULUĞU BAKIMINDAN NEDENSELLİK BAĞI UNSURU

(CAUSATION LINK ELEMENT IN EMPLOYER'S VICARIOUS LIABILITY)

Arş. Gör. Defne DENİZ* **

ÖZ

Çalışmamızda, adam çalıştırmanın sorumluluğu bakımından nedensellik bağı unsuru incelenmiştir. Bu kapsamda, adam çalıştırmanın sorumluluk unsurları genel hatlarıyla ele alınmış ardından bilhassa kusursuz sorumluluk hâlleri bakımından önem arz eden nedensellik bağı kavramı çalışılmıştır. Bahsi geçen incelemede, adam çalıştırmanın sorumluluğu bakımından nedensellik bağının kaynakları ve dolayısıyla, meydana gelen zarar ile arasında nedensellik bağı kurulacak olan davranışın kime ait olması gerektiği hususu üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Adam Çalıştırmanın Sorumluluğu, Kusursuz Sorumluluk, Nedensellik Bağı, Nedensellik Bağını Kesen Hâller, Genel Kurtuluş Kanıtı.

ABSTRACT

In this article, causation link element in employer's vicarious liability is studied. In this scope, the elements of employer's vicarious liability are broadly reviewed then the concept of causation link which presents importance, especially for strict liability, is analyzed. In the study mentioned, the sources of causation link within the scope of employer's vicarious liability and, thereby, to whom the action that will be causally related with damage should belong is elaborated.

Keywords: Employer's Vicarious Liability, Strict Liability, Causation Link, The Circumstances Interrupting Causation Link, General Proof for Exclusion of Liability.

GİRİŞ

Sorumluluk hukukunda temel ilke kusur sorumluluğu olmak ile birlikte¹; kusur kavramının sorumluluk için yetersiz kalması yanında, teknik gelişmeler ve hakkaniyet ilkesi kusursuz sorumluluğu gerekli kılmıştır. Kusursuz sorumluluk hâlleri TBK' da "Hakkaniyet

^{4f} Eserin Dergimize geliş tarihi: 05.08.2020. İlk hakem raporu tarihi: 14.08.2020. İkinci hakem raporu tarihi: 17.08.2020. Onaylanma Tarihi:14.09.2020.

* Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

** Yazarın ORCID belirleyicisi: 0000-0002-4965-860X

Esere Atıf Şekli: Defne Deniz, "Adam Çalıştırmanın Sorumluluğu Bakımından Nedensellik Bağı Unsuru", YÜHFD, C.XVIII, 2021/2, s.1155-1176.

¹ **ZAHİT İMRE**, "Hukuki Mesuliyetin Esası Üzerinde Bazı Düşünceler", İÜHFİM. Doğumunun 100. yılında Atatürk'e Armağan, C. 45, Sayı: 1-4, 1981 (**İMRE**, Hukuki Mesuliyetin Esası Üzerinde Bazı Düşünceler), s. 403.

Sorumluluğu”, “Tehlike Sorumluluğu” ve “Özen Sorumluluğu” olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. Çalışmamız, bir tür özen sorumluluğu olan adam çalıştırmanın sorumluluğu ve nedensellik bağı unsuru üzerinde yoğunlaşacaktır. Bu kapsamda adam çalıştırmanın sorumluluğunun hukuki niteliği incelenecek olup neden bir tür kusursuz sorumluluk hâli olduğu açıklanacaktır. Ardından adam çalıştırmanın sorumluluğunun ön şartları ve unsurları genel çerçevesiyle ele alınacak ve nedensellik bağı kavramı ana hatlarıyla incelenecektir. Uygun nedensellik bağını kesen hâller, öğretilde, mücbir sebep, zarar görenin ağır kusuru ve üçüncü kişinin ağır kusuru olarak kabul edilmektedir. Çalışmamızda söz konusu üç hâl, adam çalıştırmanın sorumluluğu bakımından incelenecek olup zarar görenin ağır kusuru özellikle tartışılacaktır. Adam çalıştırmanın sorumluluğu bakımından nedensellik bağının kaynakları; adam çalıştırmanın objektif özen yükümlülüğüne aykırı davranışı ile zarar arasındaki bağ ve çalışanın davranışı ile zarar arasındaki bağ olarak kabul görmektedir. Çalışmamızda, uygun nedensellik bağının, adam çalıştırmanın davranışı ile zarar arasında aranmasının gerekliliği tartışılacaktır.

Nihayetinde, 818 sayılı BK m. 55'te yer alan ve genel kurtuluş kanıtı olarak ifade edilen imkânın, TBK m. 66'da düzenlenmemiş oluşunun adam çalıştırmanın sorumluluğu bakımından bir farklılık mı yarattığı yoksa genel anlamda nedensellik bağının ispatı niteliğinde mi olduğu tartışılacak ve bu kapsamda genel kurtuluş kanıtının kaynakları üzerinde durulacaktır.

I. ADAM ÇALIŞTIRANIN SORUMLULUĞUNUN HUKUKİ NİTELİĞİ VE KUSUR SORUMLULUĞUNDAN AYRILAN ÖZELLİKLERİ

Adam çalıştırmanın sorumluluğu, Türk-İsviçre hukukunda kusursuz sorumluluk olarak değerlendirilmektedir. TBK m. 66'da düzenlenmekte olan bu sorumluluk²; aynı zamanda bir özen sorumluluğu hâlidir³. Zira, olağan sebep sorumluluğuna dayanan⁴ bu hâl, sorumlu

² **TBK m. 66:** “Adam çalıştırın, çalışanın, kendisine verilen işin yapılması sırasında başkalarına verdiği zararı gidermekle yükümlüdür.

Adam çalıştırın, çalışanın seçerken, işiyle ilgili talimat verirken, gözetim ve denetimde bulunurken, zararın doğmasını engellemek için gerekli özeni gösterdiğini ispat ederse, sorumlu olmaz.

Bir işletmede adam çalıştırın, işletmenin çalışma düzeninin zararın doğmasını önlemeye elverişli olduğunu ispat etmedikçe, o işletmenin faaliyetleri dolayısıyla sebep olunan zararı gidermekle yükümlüdür.

Adam çalıştırın, ödediği tazminat için, zarar veren çalışana, ancak onun bizzat sorumlu olduğu ölçüde rücu hakkına sahiptir.” İlgili hükmün 3. fıkrasında yer alan işletme faaliyeti dolayısıyla sebep olunan sorumluluğa ilişkin düzenleme, 818 sayılı Borçlar Kanunu'nun 55. maddesinde mevcut değildi. Kanaatimiz, organizasyon sorumluluğu düzenlemesinin gerekli olmadığı ve mevcut düzenlemeler ışığında gerekli çözümlerin bulunabileceği yönünde olsa da söz konusu problem çalışma konumuzun dışında kaldığından ayrıca incelenmeyecektir. Organizasyon sorumluluğu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., **SABAH ALTAY**, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Uyarınca Adam Çalıştırmanın İşletme Faaliyeti (Organizasyonu) Dolayısıyla Sorumluluğu (TBK. 66/3), **MÜHFHAD**, 2011, Özel Hukuk Sempozyumu Özel Sayısı, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Hükümlerinin Değerlendirilmesi Sempozyumu (3-4 Haziran 2011), Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan, Legal Online Kütüphane, s. 171-185; **GÖKHAN ANTALYA**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt: 2, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019 (**ANTALYA**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler), s. 356-362 (*Turcademy*); **AYŞE NUR KILINÇ**, Adam Çalıştırmanın Organizasyon Sorumluluğu, Adalet Yayınevi, Ankara 2018; **BAŞAK BAYSAL**, Haksız Fiil Hukuku, On İki levha Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 251-252.

³ **FİKRET EREN**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 23. Bastı, Yetkin Yayınları, Ankara 2018 (**EREN**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler), s. 643.

kişinin kusuruna değil objektif özen ve gözetim ödevini yerine getirmemesine bağlıdır⁵. Adam çalıştıran, bağıllık ilişkisi içerisinde olduğu çalışanları üzerinde, görevleriyle işlevsel bağ içerisinde olan işlerini gördükleri sırada, her türlü dikkat ve özeni göstermeli ve böylelikle çalışanların üçüncü kişilere zarar vermelerini önlemelidir⁶.

Bir objektif sorumluluk hâli olan adam çalıştıranın sorumluluğu, Alman Medeni Kanunu (BGB) Art. 831'de düzenlenmekte olup, söz konusu hüküm, Alman hukukunda, adam çalıştıranın kusursuzluğunu ispatlaması ile sorumluluktan kurtulabileceği şeklinde yorumlanmakta⁷; adam çalıştıranın objektif özen yükümlülüğünü ihlal ettiği karinesi değil kusur karinesinin varlığı esas alınmaktadır. Ne var ki hukukumuzda, sorumluluğun kusursuz sorumluluk niteliğini haiz olduğu açıktır. Nitekim Borçlar Kanunumuzun sistematigi de bu yöndedir.

Bu sorumluluk türünde, objektif özen yükümlülüğünün adam çalıştıran tarafından ihlal edilmiş olması yeterlidir. Zira çalıştıranın sübjektif mazeretleri ve özellikleri dikkate alınmaz. Çalışan, adam çalıştıranın işini gördüğü sırada üçüncü bir kişiye hukuka aykırı şekilde zarar vermiş ise, adam çalıştıranın çalışanını seçerken⁸, talimat verirken, gözetim ve denetimde bulunurken objektif özen yükümlülüğünü yerine getirmediği ve dolayısıyla sorumlu olduğu karine olarak kabul edilir. Ancak adam çalıştıranın, gerekli özeni gösterdiğini ispat etmesi hâlinde sorumluluktan kurtulması mümkündür⁹.

⁴ Kusursuz sorumluluk hâlleri, hukuk dilinde; objektif sorumluluk, sebep sorumluluğu veya netice sorumluluğu olarak da adlandırılmaktadır. Bu hâller, nispeten geniş bir kavram olan sebep sorumluluğu ile daha sınırlı bir anlamı olan tehlike sorumluluğunun ayırt edilmesi amacıyla, olağan objektif sorumluluk ve tehlike sorumluluğu olarak ikiye ayrılacak suretiyle incelenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **İMRE**, Hukuki Mesuliyetin Esası Üzerinde Bazı Düşünceler, s. 405.

⁵ **CEVDET YAVUZ**, Türk Borçlar Kanunu Tasarısı'na Göre "Kusursuz Sorumluluk" Hâlleri ve İlkeleri, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C: 14, S: 4, 2008, s. 41. Kusursuz sorumluluğun diğer türleri için bkz., **YAVUZ**, s. 40 vd.

⁶ **EREN**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 643; **BAŞAK BAŞOĞLU**, "Sözleşme Dışı Kusursuz Sorumluluk Hukuku ve Özellikle Tehlike Sorumluluğuna İlişkin Değerlendirmeler", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 6, S. 2, 2015, s. 39. Başoğlu, kusursuz sorumluluk hâllerinde, sorumlu tutulan kişinin, özen yükümünü gereği gibi yerine getirdiğini veya gerekli özeni göstermesi hâlinde bile zararın gerçekleşeceğini ispat etmesi hâlinde sorumluluktan kurtulabilecek olması nedeniyle, bu hâllerde dahi kusur esasından tam anlamıyla ayrılmamanın mümkün olmadığını ifade etmektedir. Kanaatimizce bu görüş isabetli değildir, zira objektif özen yükümlülüğünün yerine getirildiğinin ispatı, kusursuzluğun ispatı ile aynı anlama gelmemektedir.

⁷ Alman hukukunda yer alan ilgili düzenlemenin ayrıntıları ve bu düzenlemeye ilişkin öğretilerde yer alan yorumlar için bkz.; **KILINÇ**, s. 93.

⁸ Adam çalıştıran, çalışanını denetleme ve ona talimat verme yükümlülüğü yanı sıra, çalışanını seçerken de gerekli özeni göstermelidir. Bu nedenledir ki, adam çalıştıran, çalışanlarını seçerken gerekli araştırmaları yapmalı, ancak araştırma sürecinde kendisine sunulan sertifikalar ile yetinmemelidir. Gerçekleştirilecek olan işin tehlike yoğunluğunun artması, adam çalıştıranın çalışanını seçme sürecindeki sorgulama yükümlülüğünü artırmaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. **HERMANN BECKER**, **BK** - Berner Kommentar Band/Nr. VI/1, Allgemeine Bestimmungen, Art. 1-183 OR Schweizerisches Zivilgesetzbuch, Obligationenrecht, Bern, Stämpfli Verlag AG, 1945, Art. 55, N.10.

⁹ TBK m. 66 f. 2'de düzenlenmekte olan ve adam çalıştıranın sorumluluğu bakımından birinci kurtuluş kanıtı niteliğini haiz olan özen yükümlülüğü hâlleri hakkında ayrıntılı bilgi bkz. **CİHAN AVCI**, Die Vertragliche Und Deliktsrechtliche Haftung Für Das Verhalten Dritter Im Türkischen Recht, Mit Bezug Auf Den Entwurf Eines Türkischen Obligationenrechts, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. IV, S. 2, 2007, s. 37-39. **BK m. 55/1**, adam çalıştıranın sorumluluktan kurtulmasına imkân tanıyan ispatı "hâl ve maslahatın icap ettiği bütün dikkat ve itinada bulunduğunu yahut dikkat

Adam çalıştırmanın özen yükümlülüğünü yerine getirdiğini ispatlaması hâlinde sorumluluktan kurtulabiliyor oluşu, bu sorumluluk türünün kusur sorumluluğundan hangi gerekçeler ile ayrıldığı yönünde soru işaretlerine sebep olabilmektedir. Zira adam çalıştırın, gerekli tüm özeni gösterdiğini ancak yine de zararın oluştuğunu ispatlarsa sorumluluktan kurtulabilecektir. Söz konusu durumun kusur sorumluluğu olarak nitelendirilmemesi; hakkaniyet ve adalet ilkelerinin yanında¹⁰ sorumluluğun objektif özen yükümlülüğünü haiz olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin¹¹; çalışanın, adam çalıştırının işini gördüğü sırada üçüncü kişiye zarar verdiğini ve bu sırada adam çalıştırının kalp krizi geçirmesi sebebiyle hastanede olduğunu ve gözetim yükümlülüğünü yerine getirmedini düşünelim. İşte böyle bir durumda dahi adam çalıştırın sorumlu kabul edilecektir¹². Zira bu sorumluluk bir kusursuz sorumluluk türüdür¹³. Adam çalıştırının subjektif koşulları, sorumluluğun doğmasını engelleyebilseydi, objektif özen yükümlülüğünün ihlal edildiği karinesi değil, kusur karinesi kabul edilecek ve adam çalıştırının kusurlu olmadığını ispat etmesi hâlinde sorumluluktan kurtulması mümkün olabilecekti. Oysa ki, verilen örnekte adam çalıştırının kusurlu olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Nitekim, çalışanın üçüncü kişiye vermiş olduğu zarar bakımından adam çalıştırının herhangi bir kastı veya ihmali bulunmamakta; verilen zarar esnasında bilinçsiz bir şekilde hastanede tedavi görmektedir. Adam çalıştırın, çalışanın zarar verici davranışını, gözetim yükümlülüğünü yerine getirememesi sebebiyle engellememiştir. Ancak unutulmamalıdır ki bu engellememe hâli adam çalıştırının kusurundan ve subjektif sebeplerden bağımsız bir özen yükümlülüğünün ihlalidir. İşte bu nedenledir ki, adam çalıştırının sorumluluğu, adam çalıştırının kusurundan bağımsız ve objektif özen yükümlülüğünü gerekli kılan bir sebep sorumluluğu olarak nitelendirilmektedir.

II. ADAM ÇALIŞTIRANIN SORUMLULUK UNSURLARINA GENEL BAKIŞ

Adam çalıştırının sorumluluk unsurlarına geçmeden evvel, adam çalıştırın-çalışan ilişkisinin hangi şartlar altında oluştuğunu incelemek gerekecektir. Zira, ön unsurların sağlanmaması hâlinde sorumluluğunun varlığı da tartışılmayacaktır. Sorumluluğun lafzından da anlaşılacağı üzere bu şartlar; *adam çalıştırın*, *çalıştırılan* ve bu iki kişi arasında mevcut bir *bağımlılık* ilişkisinin varlığıdır¹⁴. Adam çalıştırın, işlerini gördürmek amacıyla üçüncü

ve itinada bulunmuş olsa bile zararın vukuuna mâni olamayacağını ispat” olarak ifade etmekteydi. Adam çalıştırının göstermesi gereken özenin hangi davranışlar olduğuna ilişkin bir sayım yapılmış olmasa da çalışanın seçimi, çalışana talimat verilmesi, onun gözetim ve denetiminde özen gösterilmesi gerektiği yorum yoluyla kabul edilmekteydi, bkz., **MUSTAFA ÜNLÜTEPE**, Organizasyon Sorumluluğu, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 28.

¹⁰ Kendi menfaati için bir başkasını çalıştırmakta olan kimse, söz konusu işin yerine getirilmesinden kaynaklanan zarar riskini de taşımaktadır, bkz. **ROLAND BREHM**, BK - Berner Kommentar, Die Entstehung Durch Unerlaubte Handlungen, Art. 41-61 OR Schweizerisches Zivilgesetzbuch, Obligationenrecht, 4. Auflage, Bern, Stämpfli Verlag AG, 2013, Art. 55, N. 4; **EREN**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s.644.

¹¹ **ABDÜLKADİR ARPACI**, Yüksek Lisans/Doktora Güz dönemi ders notları, 2018.

¹² Adam çalıştırın, böyle bir durumda dahi, kaza veya ani hastalığın kendisini sorumlu olmaktan alıkoyduğu iddiasında bulunamayacaktır. Bkz. **BK - BECKER**, 2. Aufl. 1945, Art. 55, N.1; **BK - BREHM**, 4. Aufl. 2013, Art. 55, N. 34.

¹³ Aksi görüşte olan Baysal, çalıştırının, belirli şartlarla özen yükümlülüğünü yerine getirdiğini ispatlayarak sorumluluktan kurtulabileceğinden bahisle, adam çalıştırının sorumluluğunun kusur sorumluluğundan farklı bir sorumluluk olmadığını ifade etmektedir, bkz., **BAYSAL**, s. 243.

¹⁴ **HÜSEYİN HATEMİ, EMRE GÖKYAYLA**, Borçlar Hukuku Genel Bölüm, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2017 (**HATEMİ/GÖKYAYLA**, Borçlar Hukuku Genel Bölüm), s. 151-152; **ZAHİT İM-**

bir kişinin hizmetine başvurarak onun hizmet ediminden yararlanan, onu gözetleme, denetleme ve talimat verme yetkisine sahip olan¹⁵; çalışan ise, bir başkasının işlerini bağımlılık ilişkisi içerisinde gören kişidir. Son ön şart olan bağımlılık ilişkisi, bir işin yapılmasında, adam çalıştırana, çalışana seçme, çalışana talimat verme ve onu denetleme yetkisi veren bağ anlamına gelmektedir. Çalışan, adam çalıştırana bağımlı olmalı, kendisine verilen işi çalıştırmanın talimatları doğrultusunda yerine getirmelidir¹⁶. Bağımlılık ilişkisi, en çok hizmet sözleşmeleri ile karşımıza çıksa da kanundan veya fiili durumlardan da kaynaklanabilmektedir¹⁷.

Yukarıda sözü edilen ön unsurların sağlanması hâlinde TBK m. 66'da yer alan anlamda adam çalıştırana-çalışan ilişkisi meydana gelecek; sorumluluk ise, çalışanın kendisine verilen işin yapılması sırasında ve söz konusu iş dolayısıyla üçüncü bir kişinin zarar görmesi neticesinde oluşacaktır¹⁸. O hâlde adam çalıştırmanın sorumluluğunun genel unsurları; davranış, zarar, zarar ile fiil arasında bir nedensellik bağı ve hukuka aykırılık olarak ifade edilebilecektir¹⁹.

Sorumluluğun ilk unsuru olan davranış, çalışanın üçüncü bir kişiye hukuka aykırı bir sonuç doğurmak suretiyle zarar veren hareketidir. Ancak doktrinde, adam çalıştırmanın sorumluluğu bakımından aranan davranış şartının çalışan değil, adam çalıştırana bakımından aranması gerektiği yönünde görüşler mevcuttur. Bu görüşe göre; çalışan, şartları varsa kendi başına haksız fiilden sorumlu kılınabileceğinden, davranış unsuru, adam çalıştırmanın objektif özeni göstermemesine yönelik olumsuz hareketidir²⁰. Kanaatimizce davranış unsuru, adam çalıştırana değil çalışan bakımından önem arz etmektedir²¹. Hiç şüphesiz ki, haksız fiilin şartlarının varlığı hâlinde, zarar gören, zararın tazmini için çalışana da başvurabilecektir;

RE, Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet Hâlleri, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1949 (**İMRE**, Kusursuz Mesuliyet Hâlleri), s. 144-145; **HALUK TANDOĞAN**, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, Ankara, Turhan Kitabevi, 1981 (**TANDOĞAN**, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku), s. 56-61.

¹⁵ **EREN**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 623. Adam çalıştırmanın gerçek veya tüzel kişi olması mümkündür, ancak tüzel kişilerin organları çalışan sayılmamak ile birlikte, organların fiilinden doğan sorumluluk TMK. m. 50 hükmüne tabidir. Adam çalıştırmanın sorumluluğu ise, bahsi geçen organların emrinde çalışanların, başkalarına zarar vermeleri hâlinde mümkün olacaktır, bkz. **KEMAL OĞUZMAN/TURGUT ÖZ**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt: 2, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2017, s. 145.

¹⁶ **BK - BREHM**, 4. Aufl. 2013, Art. 55, 10. Adam çalıştırmanın sorumluluğu, talimat verme yetkisinin mevcudiyeti ile doğrudan ilgilidir, bkz. **AVCI**, s.35; **EREN**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 648.

¹⁷ **TANDOĞAN**, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, s.56; **EREN**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 48. Çalışanın; ücretli veya ücretsiz, kalıcı veya geçici nitelikte bir iş görmesi, sorumluluğun oluşumu bakımından önem arz etmemektedir, bkz. **AVCI**, s. 35; **BK - BREHM**, 4. Aufl. 2013, Art. 55, N.6.

¹⁸ **TBK m. 66**; adam çalıştırmanın, çalışanın, kendisine verilen işin yapılması sırasında başkalarına verdiği zararı gidermekle yükümlü olduğunu ifade etmektedir. Ancak zararın yalnızca iş yapılması sırasında verilmiş olması yeterli değildir. Zararın aynı zamanda iş dolayısıyla da verilmiş olması şartı aranmalıdır. Zira çalışanın kendisine verilen işin yapılması sırasında, ancak iş ile tamamen bağımsız bir olay sonucunda üçüncü kişiye zarar vermesi hâlinde adam çalıştırmanın sorumlu olması beklenemez.

¹⁹ **AHMET M. KILIÇOĞLU.**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Turhan Kitabevi, Ankara 2019 (**KILIÇOĞLU**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler), s. 426.

²⁰ **KILINÇ**, s. 98.

²¹ Aynı yönde bkz. **EREN**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 650; **TANDOĞAN**, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, s. 61; **OĞUZMAN/ÖZ**, s. 145.

fakat adam çalıştırmanın sorumluluğu müessesesinin amacı, zararın, çalışanın davranışı sonucunda ortaya çıkmasına rağmen adam çalıştırana başvurulabilme imkânının getirilmesi ve böylece zarar görenin, zararının tazminini kolaylaştırarak, hakimiyeti altında olan çalışmaktan kazanç sağlayan adam çalıştırmanın zararı tazmin etmesidir. Nitekim, adam çalıştırmanın çalışmanı seçme, talimat verme ve denetlemede göstermiş olduğu özene ilişkin davranışı, yalnızca kurtuluş karinesi bakımından önem taşımaktadır²².

Söz konusu davranışın, çalışanın kusuru ile meydana gelmiş olmasına da gerek yoktur²³. Çünkü bu sorumluluk türü bakımından önemli olan husus, adam çalıştırmanın objektif özen yükümlülüğünü yerine getirmemiş olması nedeniyle zararın meydana gelmiş olmasıdır. Aynı şekilde, zararın çalışanın haksız fiili ve kusuru sonucunda ortaya çıkması da adam çalıştırmanın kusursuz sorumluluğunu ortadan kaldıran bir etken olmayacaktır. Zira çalışanın kusuru ile vermiş olduğu zarar, adam çalıştırmanın objektif özen yükümlülüğü göstermemesinden kaynaklanmış ve çalışanın davranışı ile zarar arasında uygun nedensellik bağı oluşmuş ise, adam çalıştırın yine TBK. m. 66 kapsamında sorumlu olacak ancak ödediği tazminat için, zarar veren çalışana, yalnızca onun bizzat sorumlu olduğu ölçüde rücu hakkına sahip olacaktır²⁴. Açıklanan tüm bu nedenlerden, adam çalıştırmanın sorumluluğunun söz konusu olabilmesi bakımından diğer şartların var olduğu düşünüldüğünde, çalışanın kusurlu olup olmaması önem arz etmemektedir²⁵. O hâlde, adam çalıştırmanın sorumluluğunu, başkasının haksız fiilinden doğan sorumluluk olarak tanımlamak öğretilerdeki bazı görüşlerin aksine yerinde olmayacaktır²⁶.

Sorumluluğun bir diğer şartı olan hukuka aykırılık unsurunu, davranış şartında olduğu üzere, yalnızca adam çalıştırın bakımından arayan görüşler mevcut olsa da kanaatimizce bu unsur hem adam çalıştırın hem de çalışın bakımından bulunmalıdır. Adam çalıştırın sorumluluğu bakımından çalışanın kusuru önem arz etmemek ile birlikte, bu durum, hukuka aykırılık unsurunun gerekmediğine işaret etmemektedir. Zira hukuka aykırılık ile kusur

²² **GERHARD WAGNER**, Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 6: Schuldrecht – Besonderer Teil IV, §§ 705-853, Partnerschaftsgesellschaftsgesetz, Produkthaftungsgesetz, 7. Auflage, München, C.H. Beck, 2017, Art. 831, N.49.

²³ **HALUK NAMİ NOMER**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 194. İBK, E. 1957/1, K. 1957/3, T. 27.03.1957 (*Lexpera*); “Bu 55 inci madde hükmünün kusura değil, sadece ictimai tehlike esasına dayandığı kabul edilince, bir kimsenin bir işini görmekle vazifelendirdiği diğer kimsenin bu işi görmesi dolayısıyla meydana gelen zarardan, ne kendisinin, ne de işi görenin her hangi bir kusuru aranmaksızın mesul tutulacağı neticesine varılır”.

²⁴ **TBK m. 66 f. 4**: “Adam çalıştırın, ödediği tazminat için, zarar veren çalışana, ancak onun bizzat sorumlu olduğu ölçüde rücu hakkına sahiptir.”

²⁵ Adam çalıştırın sorumluluğu bakımından, çalışanın kusur oranının önem arz etmediğine ilişkin bkz. 10. HD., 2002/5311, K. 2002/6401, T. 17.09.2002 (*Lexpera*).

²⁶ Bir kimsenin başkasının fiilinden doğan sorumluluğuna ilişkin bir diğer düzenleme, TBK m. 116’da yer almaktadır. Yardımcı kişilerin fiilinden doğan sorumluluğu düzenlemekte olan bu hüküm, sorumluluğun oluşumu bakımından borçlunun veya yardımcısının kusurunun gerekip gerekmediğini açıklığa kavuşturmadığından, öğretide tartışmalara sebebiyet vermiştir. Kabul edilen ağırlıklı görüş uyarınca, adam çalıştırın sorumlu kabul edildiği hâllerden farklı olarak, TBK m.116’da düzenlenmekte olan yardımcı kişinin fiillerinden doğan sorumluluk hâllerinde, borçlunun farazi kusuru aranmaktadır. Esasen bu sorumluluk türünde de borçlunun ve yardımcı kişinin gerçek kusuruna gerek yoktur. Yardımcı kişinin zarar verici davranışının bizzat borçlu tarafından yapılmış olması ihtimalinde de söz konusu davranış borçlu için kusurlu sayılabiliyor ise, borçlunun farazi kusurunun varlığı kabul edilecektir. Bkz. **EREN**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 1108-1109; **TANDOĞAN**, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, s. 80-81.

farklı kavramlardır²⁷. Hukuka aykırılık, emredici hukuk kurallarına aykırılık teşkil eden ve hukuka uygunluk sebeplerinden biri bulunmayan hâlleri ifade etmekte²⁸, sübjektif özelliği haiz olan kusura nazaran objektif bir nitelik barındırmaktadır. Hukuka aykırılık hâli, kusur ile birlikte mevcut olabileceği gibi kusursuz hukuka aykırılıklardan da bahsetmek mümkündür²⁹. O hâlde, çalışanın davranışı kusursuz olsa dahi hukuka aykırı bir sonuç doğurması elzemdir³⁰. Aynı unsur, şüphesiz ki, adam çalıştıran bakımından da sağlanmalıdır. Zira, TBK; adam çalıştıranın, çalışanın seçerken, işiyle ilgili talimat verirken, gözetim ve denetimde bulunurken, zararın doğmasını engellemek için gerekli özeni gösterdiğini ispat etmediği takdirde sorumlu olacağını öngörmüştür. Demek oluyor ki, özen yükümlülüğüne aykırı bu davranışlar, kanun hükmü uyarınca hukuka aykırı kabul edilmektedir³¹. Unutulmamalıdır ki burada bahsi geçen olgu, kusur değil hukuka aykırılıktır. Zira, sorumluluk bakımından, çalışanın kusurlu olup olmaması bir etken olmadığı gibi, kusursuzluk hâli adam çalıştıran bakımından değerlendirilmektedir.

Tüm bunlara ek olarak; TBK, adam çalıştıranın, çalışanın, kendisine verilen işin yapılması sırasında başkalarına verdiği zararı gidermekle yükümlü olacağını belirtmiştir. Ancak bu tanım kanaatimizce yeterli değildir. Zira çalışanın, kendisine verilen işi yaparken görevinden bağımsız bir vaziyette üçüncü bir kişiye zarar vermiş olması ihtimalinde adam çalıştıranın sorumluluğundan bahsedilemeyecektir. Bu hâlde, görülen iş ile meydana gelen zarar arasında işlevsel bağ mevcut olmayacaktır. Örneğin; bina yapımında görevli bir işçinin, kendisine verilen boyama görevini yaptığı sırada sokakta yürüyen bir adam ile münakaşaya girmesi ve elindeki aleti bu kimseye fırlatarak fiziksel bir zarar vermesi hâlinde, adam çalıştıran, çalışanın bu fiilden sorumlu olmamalıdır. Zira bu hâl çalışanın kendisine verilen işi yaptığı sırada gerçekleşmekle birlikte bu işi yapıyor olmasından kaynaklanmamaktadır. Bu nedenledir ki söz konusu hâller bakımından dahi adam çalıştıranın sorumluluğunun doğacağını ve adam çalıştıranın çalışana kusuru oranında rücu edebileceğini ifade etmek yerinde olmayacaktır. Zira mevzu bahis hâllerde çalışanın gördüğü iş ile meydana gelen zarar arasında işlevsel bağ bulunmamakta, zarar sadece bu iş fırsat bilinererek veya vesile edilerek meydana gelmektedir³². Dolayısıyla, çalışanın üçüncü kişiye verdiği zararın adam

²⁷ Kusur ve hukuka aykırılık kavramlarının tefrikinin önemi hakkında bkz. **ANDREAS B. SCHWARZ**, Borçlar Hukuku Dersleri, Kardeşler Basımevi, Çev. Bülent Davran, İstanbul 1948, s. 106. Hukuk düzeni, kişilerde belirli davranışlar aramakta ve bu davranışlara uymama hâli hukuka aykırı kabul edilmektedir. Buna karşılık kusurlu olma hâli, hukukun emir ve yasaklarını ihlal eden kimsenin, sübjektif durumunun başka bir şekilde davranmasına uygun olup olmadığına göre değerlendirilir, bkz. **SELİM KANETİ**, Haksız Fiilde Hukuka Aykırılık Unsuru, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 2007, s. 34.

²⁸ **EREN**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 611.

²⁹ **İMRE**, Kusursuz Mesuliyet Hâlleri, s. 14.

³⁰ **TANDOĞAN**, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, s. 64. Üçüncü kişinin mutlak hakkını ihlal eden fiil ile birlikte, mağdurun rızası veya meşru müdafaa gibi hukuka aykırılığı önleyen nedenlerden birinin mevcut hâlinde, adam çalıştıranın sorumluluğu söz konusu olmayacaktır, bkz. **OĞUZMAN/ÖZ**, s. 146.

³¹ **NAZLI HİLAL ÇELİK**, Adam Çalıştıranın Sorumluluğu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2015, s. 96.

³² **WİLLİ FİSCHER**, OFK – Orell Füssli Kommentar, OR Kommentar Schweizerisches Obligationenrecht, 3. Auflage, Zürich, Orell Füssli Verlag AG, 2016, Art. 55, N. 13; **EREN**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 650-651.

çalıştırmanın işini görürken gerçekleşmiş olması yeterli kabul edilmemeli, söz konusu zararın, çalışana verilen iş ile işlevsel bir bağ içinde olup olmadığı araştırılmalıdır³³.

III. NEDENSELLİK BAĞI

Gerçekleşmiş olan zarar ile sorumluluğun bağlandığı olay veya davranış arasındaki neden-sonuç ilişkisi nedensellik bağı olarak isimlendirilmektedir³⁴. İliyet bağı, sorumluluğun asli şartı olmak ile birlikte, tazminat hukukunun da temel ilkesidir; zira bu şart olmaksızın bir kimsenin sorumluluğundan da bahsedilmesine olanak yoktur³⁵.

Sebeup kavramı, diğer alanların ve mantıktaki nedensellik kavramının aksine hukuk düzeninde farklı yorumlanmaktadır³⁶. Hukukta sebep kavramı, sonucun meydana gelmesine neden olan şartların tümünden ibaret değildir. Nitekim, sonucu meydana getiren şartlardan yalnızca birine veya birkaçına sebep adı verilmekte ve söz konusu sebebin, sonucun doğmasına neden olan şartlardan hangisi olması gerektiği konusu farklı görüşler ışığında ele alınmaktadır³⁷. Sebebin hangi hâllerde nedensellik bağına kurabileceğine ilişkin öğretilerde önem kazanan görüşler; şart teorisi ve uygun nedensellik bağı teorisidir.

A. ŞART TEORİSİ

Şart teorisine göre, bir olayın ortaya çıkması bakımından gerekli her şart o olayın nedenidir ve sorumluluk nedensellik bağı unsuru bakımından değil kusur unsuru bakımından sınırlanmaktadır³⁸.

Söz konusu teori, sorumluluğun sınırlandırılması bakımından yeterli olmadığı gibi nedensellik bağının kurulması noktasında belirsizliklere sebep olmakta, isnat konusu kişinin, davranışının çok uzak sebeplerinden dahi sorumlu tutulma tehlikesine yol açmaktadır³⁹. Bu nedenle, öğretide ve yargı kararları bakımından tercih edilen görüş, uygun nedensellik bağı teorisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

B. UYGUN NEDENSELLİK BAĞI TEORİSİ

Uygun nedensellik kavramı, gerçekleşmiş olan bir sonuç ile hayatın olağan akışına uygun olarak bu sonucu meydana getirmeye elverişli veya bu tür bir sonucun meydana

³³ **AVCI**, s. 36; **TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP**, **TEKİNAY** Borçlar Hukuku, 7. Bası, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1993, s. 510; **NOMER**, s. 192; **OĞUZMAN/ÖZ**, s. 147; **CHRISTOF MÜLLER**, *CHK-Handkommentar zum Schweizer Privatrecht, Obligationenrecht-Allgemeine Bestimmungen* Art. 1-183 OR, 3. Auflage, Zürich, Schulthess Juristische Medien AG, 2016, Art. 55, N. 13.

³⁴ **TEKİNAY**, *Borçlar Hukuku*, s. 566; **EREN**, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, s. 561.

³⁵ **EREN**, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, s. 561.

³⁶ **KENAN TUNÇOMAĞ**, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, İstanbul Üniversitesi Yayınları 3. Bası, İstanbul 1968, s. 267. Hukuki sorumluluk bakımından nedensellik bağı şartı; zararın, iddia edilen hukuka aykırı fiil sonucu doğup doğmadığı, hukuka aykırı fiilin hangi sonuçlarından dolayı tazminat istenebileceği sorularının çözümünü zaruri kılmaktadır, bkz. **TEKİNAY**, *Borçlar Hukuku*, s. 567.

³⁷ **EREN**, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, s. 563.

³⁸ **BAYSAL**, s. 195.

³⁹ **BAYSAL**, s. 195. Her ne kadar, bahsi geçen sakıncayı gidermek adına, failin uzak sonuçlar bakımından kusurlu sayılmayacağı ve bu nedenle de sorumlu tutulamayacağı ifade edilmiş olsa da söz konusu ihtimalde kusursuz sorumluluk hâlleri bakımından hukuki nedensellik sınırlanmamış olacağından, bu düşünce tarzı dahi şart teorisini benimsemek adına yeterli olamayacaktır, bkz. **TEKİNAY**, *Borçlar Hukuku*, s. 573.

gelme ihtimalini artıran zorunlu şart arasındaki bağı ifade etmektedir⁴⁰. Dolayısıyla, uygun nedensellik bağının varlığından söz edebilmek için, hukuka aykırı davranışın zararı meydana getiren olaylar silsilesinde yer alması yeterli olmayıp bu davranışın gerçekleşmesi, olayların olağan akışında objektif olarak mümkün olmalıdır⁴¹.

Makalemizde, nedensellik bağı kavramı, uygun nedensellik bağı anlamında kullanılmaktadır. Zira, sonuç ile sonucun meydana gelmesine neden olan her bir olgu arasında nedensellik bağı kuran şart teorisi günümüzde de kabul görmemektedir. Burada önemle ifade etmek isteriz ki, bazı hâllerde nedensellik bağı teorisinin tek başına uygulanması yanıltıcı sonuçlara neden olabileceğinden hukuka aykırılık bağı teorisinin de göz ardı edilmemesi gerekir. Nitekim kimi zaman, fiil ile zarar arasında uygun nedensellik bulunsa dahi, normun koruma amacını uymaması sebebi ile hukuka aykırılık bağı bulunmayacak ve sorumluluktan bahsedilemeyecektir⁴².

IV. UYGUN OLMAYAN NEDENSELLİK BAĞI

Uygun olmayan nedensellik bağı, bir başka ifadeyle uygunsuzluk, nedensellik bağının başlangıçtan itibaren kurulmadığı durumlardan ibaret değildir. Nitekim bir sebep, hayatın olağan akışına göre somut olaydaki sonucu doğurmaya elverişli olamayacağı gibi, elverişli olmakla birlikte ortaya çıkan başka bir sebep ile ikinci plana atılmış olabilir. Bahsi geçen iki ihtimal bakımından da uygunsuzluk söz konusudur⁴³. İlk hâlde uygun nedensellik bağı hiç oluşmamakta ve sorumluluk hukuken doğmamaktadır. Örneğin; giyim provası için terziye giden A, terzi B'nin provaya geç gelmesi sebebiyle, dönüşte her zamankinden farklı bir otobüse biner ve bu otobüs devrilerek A'nın ölümüne sebebiyet verir ise, A'nın ölümü ile B'nin davranışı arasındaki zorunlu şart mevcut olmak ile birlikte uygunluk bulunmamaktadır. Çünkü, hayatın olağan akışında, daha önceden kararlaştırılan bir görüşmenin gecikmesi sebebiyle trafik kazasının meydana gelmesi söz konusu olmayacağından sebep ile zarar arasında uygun nedensellikten bahsedilemeyecektir. İkinci hâl olan nedensellik bağının kesilmesi durumunda ise, ilk sebep gerçekleşen türden bir sonucu doğurmaya başlangıç aşamasında elverişli olmak ile birlikte, ortaya çıkan yeni sebep, ilk sebebi elverişsiz hâle getirmektedir. Örneğin, yoldan hızla gelmekte olan bir aracın önüne intihar etmek amacıyla kendini atan bir kimsenin ölümü incelendiğinde, yüksek hızla gelen bir aracın altında kalma hâli ölüm için elverişli olmak ile birlikte, kişinin bizzat kendi davranışı ölümün uygun sebebi hâline gelmiş ve bu davranış nedensellik bağının kesilmesine sebebiyet vermiştir⁴⁴. Çalışmamızda, yalnızca, nedensellik bağını kesen hâllere değinilecektir.

⁴⁰ **EREN**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 565; **TEKİNAY**, Borçlar Hukuku, s. 573.

⁴¹ **AHMET M. KILIÇOĞLU**, Sorumluluk Hukuku-Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, C.1, Turhan Kitapevi, Ankara 2002 (**KILIÇOĞLU**, Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku), s. 318; **BAYSAL**, s. 205.

⁴² **ÇELİK**, s.1 38. Her ne kadar, sorumluluğun sınırlanması bakımından rolleri farklı da olsa, uygun nedensellik bağı teorisi ve hukuka aykırılık bağı teorisi birbirini tamamlamaktadır, bkz. **TEKİNAY**, Borçlar Hukuku, s. 576. Normun koruma amacı teorisi olarak da adlandırılan hukuka aykırılık bağı teorisi, hiçbir davranışın toplumdaki tüm bireyleri tehlikeye sokamayacağı düşüncesine dayanmaktadır, zira, sorumluluk hukuku bakımından normların amacı; faili, davranışlarının tüm zararlı sonuçlarından sorumlu tutmak değildir., bkz. **YEŞİM M. ATAMER**, Haksız Fiillerden Doğan Sorumluluğun Sınırlandırılması (Özellikle Uygun Nedensellik Bağı Kuramı ve Normun Koruma Amacı Kuramları), Beta Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 70.

⁴³ **FİKRET EREN**, Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun İliyet Bağı Teorisi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 361, 1975 (**EREN**, Uygun İliyet Bağı Teorisi), s. 171.

⁴⁴ Bahsi geçen örnekler için bkz. **EREN**, Uygun İliyet Bağı Teorisi, s. 172-173.

V. NEDENSELLİK BAĞINI KESEN HÂLLER VE ADAM ÇALIŞTIRANIN SORUMLULUĞU

Hukuka aykırı davranış zarara sebebiyet vermeden hemen önce araya bir başka fiil veya davranış girer ve yine aynı sonuç araya girmiş olan bu fiilden meydana gelirse nedensellik bağının kesilmesi söz konusu olacaktır⁴⁵. İlliyet bağını kesen durumlar öğretilir; zarar görenin ağır kusuru, üçüncü kişinin ağır kusuru ve mücbir sebep olarak kabul görmedir⁴⁶. Biz ise, aşağıda açıklayacağımız gerekçeler sebebiyle, üçüncü kişinin ağır kusurunun yalnızca birtakım şartların varlığı hâlinde nedensellik bağını kesebileceğini, zarar görenin ağır kusurunun ise hiçbir hâlde nedensellik bağını ortadan kaldırmayacağı görüşüne riayet etmekteyiz⁴⁷.

A. MÜCBİR SEBEP VEYA BEKLENMEYEN HÂL

Mücbir sebep, isnat konusu kişinin hukuka aykırı davranışta bulunmasına sebep olan harici, kaçınılmaz ve öngörülmesi mümkün olmayan olağanüstü olaydır⁴⁸. Tesadüfi olayların diğer bir türü olan beklenmeyen hâl ise, mücbir sebep teşkil eden olaylardan daha az yoğunlukta kaçınılmazlık arz etmekte ve mücbir sebebin aksine işletme ve faaliyet içi bir olayda da gerçekleşebilmektedir. Söz konusu iki olay arasındaki en önemli farklılık, mücbir sebebin nedensellik bağını daima kesmesi, beklenmeyen hâlin ise nedensellik bağını kesme noktasında her zaman tek başına yeterli olmamasıdır⁴⁹. Bu gibi durumda beklenmeyen hâl, zararlı sonucu doğuran ortak sebeplerden birini teşkil etmektedir⁵⁰. Ancak biz, nedensellik bağını kesebiliyor olması sebebiyle çalışmamızda beklenmeyen hâllere de yer vermekteyiz.

Örneğin, çalışanın, adam çalıştırmanın verdiği bir işi gördüğü sırada kalp krizi geçirerek bayılması ve elindeki çekici düşürmesi, düşen çekicinin ise üçüncü bir kimsenin koluna isabet ederek onu yaralaması ihtimalinde adam çalıştırmanın sorumluluğu bakımından nedensellik bağı, beklenmeyen hâl sebebiyle kesilmiş olacaktır. Nitekim kanaatimiz, ileride de değinileceği üzere; nedensellik bağının, çalışanın davranışı ile üçüncü kişinin uğradığı zarar arasında kurulması gerektiği yönündedir.

Mücbir sebep, kural olarak, isnat konusu kimsenin kusurunu ortadan kaldırmaktadır. Zira mücbir sebebin unsurları olan haricilik ve kaçınılmazlık, kusur kavramı ile bağdaşmamaktadır. Bu nedenledir ki, mücbir sebep niteliğini haiz olabilecek nitelikte bir olay, adam çalıştırmanın kusuru ile meydana gelmiş ise artık söz konusu çalıştırmanın mücbir sebep hâlinin

⁴⁵ **TEKİNAY**, Borçlar Hukuku, s. 690.

⁴⁶ **EREN**, Uygun İlliyet Bağı Teorisi, s. 171, Eren'e göre, "illiyet bağının kesilmesi" ifadesi doğru değildir; zira sebeple sonuç arasındaki illiyet bağı ya mevcuttur ya da değildir. Kesilen bağ illiyet bağına ilişkin değil sebeple sonuç arasındaki uygunluğa ilişkindir.

⁴⁷ **ABDÜLKADİR ARPACI**, Yüksek Lisans/Doktora Güz dönemi ders notları, 2018.

⁴⁸ **ANTALYA**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 301. Mücbir sebebi açıklamaya çalışan teoriler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **EREN**, Uygun İlliyet Bağı Teorisi, s. 175.

⁴⁹ **EREN**, Uygun İlliyet Bağı Teorisi, s.1 76. Mücbir sebebin aksine beklenmeyen hâl, zararlı sonucun ortak sebeplerinden birini oluşturduğu kimi hâllerde, nedensellik bağının kesilmesine sebebiyet vermeye bilir, bkz. **ANTALYA**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 304-305. Beklenmeyen hâllerde, olay, borçlunun kaçınamayacağı bir vaziyette borcun ihlaline yol açarken, mücbir sebepte, borcun ihlalden kaçınamama hâli herkes için söz konusudur, bkz. **BÜLENT TAHİROĞLU**, "Kusursuz Sorumluluk ve Modern Hukuklara Etkisi", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C: 14, S: 4, 2008, s. 163.

⁵⁰ **ANTALYA**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 304-305; **EREN**, Uygun İlliyet Bağı Teorisi, s. 176.

sonuçlarından yararlanması söz konusu olamayacaktır⁵¹. Esasen böyle bir ihtimalde, kaçınılmazlık veya önlenemezlik hâlinde bahsedilemeyeceğinden mücbir sebep de söz konusu değildir. Yukarıda vermiş olduğumuz örneği, işçinin elindeki çekici kendisine yıldırım düşmesi sebebiyle düşürmesi şeklinde değiştirir ve işverenin, üzerinde çalışılan binaya paratoner kurma zorunluluğu bulunduğunu varsayarsak artık işverenin mücbir sebepten yararlanabileceği söylenemeyecektir⁵². Çünkü böyle bir ihtimalde, işverenin kusurlu davranışı mücbir sebebin varlığını ortadan kaldırmış olacaktır.

B. ZARAR GÖRENİN AĞIR KUSURU

Öğretide yer alan ağırlıklı görüş, zarar görenin ağır kusurunu nedensellik bağıını keşen hâllere dahil etse de⁵³, kanaatimiz, zarar görenin ağır kusurunun nedensellik bağıının kesilmesine sebep olmadığı görüşünün benimsenmesi gerektiği yönündedir. Bu görüşün gerekçesi, TBK'nın 52. maddesinde yer alan, haksız fiillerde tazminatın indirilmesine ilişkin müterafik kusur hükmüdür⁵⁴. Bu maddeye göre; zarar gören, zararı doğuran fiile razı olmuş veya zararın doğmasında ya da artmasında etkili olmuş yahut tazminat yükümlüsünün durumunu ağırlaştırmış ise hâkim, tazminatı indirebilecek veya tamamen kaldırmaktadır. Görüldüğü üzere hâkim söz konusu durumu tazminat miktarına yansıtarak çözümlenmektedir. O hâlde, sorumluluğun doğmasına sebebiyet veren borç ilişkisine dair süreç, zarar veren tarafından başlatılmış ise zarar görenin ağır kusuru nedensellik bağıının kesilmesi değil ancak tazminat miktarında indirim sonucunu doğurabilmektedir⁵⁵. Aksi hâlde TBK m. 52 düzenlemesi büyük ölçüde önemini yitirecektir. Buradan hareket ederek uygun nedensellik bağıının oldukça önem taşıdığı kusursuz sorumluluk hâlleri ve dolayısıyla adam çalıştırmanın sorumlu olduğu hâller bakımından zarar görenin ağır kusurunun nedensellik bağıını kesmediğini ancak TBK m. 52 gereği tazminatın indirilmesi hatta tamamen kaldırılmasına sebebiyet verebileceği sonucuna varmak gerekmektedir⁵⁶.

Burada önemle belirtmek isteriz ki, bazı durumlarda, TBK m. 66 veya TBK m. 116 uyarınca zarar gören değil, zarar görenin yardımcıları zararın doğumunda ya da artmasında etkili olmuş olabilir. İşte böyle bir durumda, zarar gören kimsenin kusurunun bulunmadığından bahisle tazminatın indirilmemesine veya tamamen kaldırılmamasına hükmetmek, ilgili düzenlemenin amacına aykırılık teşkil edeceğinden, zarar gören kişinin yardımcıları'nın kusuru da zarar görenin kusuru gibi tazminatta indirim sebebi teşkil edebilmelidir⁵⁷.

⁵¹ **EREN**, Uygun İlliyyet Bağı Teorisi, s. 185.

⁵² Bahsi geçen örnek için bkz. **EREN**, Uygun İlliyyet Bağı Teorisi, s. 185.

⁵³ **ANTALYA**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 305; **EREN**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 581; **BAYSAL**, s. 216. Zarar görenin kusurunun nedensellik bağıını kesebileceği görüşünde olan yazarların bir kısmı, nedensellik bağıının kesilmiş sayılabilmesi için zarar görenin kastını veya ağır ihmali aramaktadır. Kusurun ağırlığı ve nedensellik bağıının kesilmesine etkisi hakkında doktrinde yer alan tartışmalar için bkz. **BAYSAL**, s. 216.

⁵⁴ **ABDÜLKADİR ARPACI**, Yüksek Lisans/Doktora Güz dönemi ders notları, 2018.

⁵⁵ **HÜSEYİN HATEMİ**, Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, Filiz Kitapevi, İstanbul 1994 (**HATEMİ**, Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku), s. 54.

⁵⁶ Antalya'ya göre, sorumlu kişinin kusurunun ağırlığı ve yoğunluğu nedensellik bağıını kesmemiş, yalnızca borcun doğumunda etkili olmuşsa, bu durumda ortak kusur olarak zarardan indirim sebebi teşkil edecektir, bkz. **ANTALYA**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 305.

⁵⁷ Aynı yönde bkz. **BK - BREHM**, 4. Aufl. 2013, Art. 44, N. 42.

C. ÜÇÜNCÜ KİŞİNİN AĞIR KUSURU

Üçüncü kişinin ağır kusurunun nedensellik bağı kesip kesmeyeceği hususu somut olayın şartlarına göre değişiklik arz edebilmektedir. TBK m. 52, zarar görenin, zararın doğumunda herhangi bir etkisi olması hâlinde tazminat miktarının indirilebileceğini hükme bağlamaktadır. Oysa ki bu gibi hâllerde zarar gören değil zarar görenden bağımsız olarak üçüncü bir kişi zararın doğumunda veya artmasında etkili olduğundan söz konusu düzenleme burada devreye giremeyecektir. Ancak üçüncü kişi ile birlikte zarar görenin ağır kusuru da zararın doğumunda etkili olmuş ve üçüncü kişinin kusuru zarar görenin kusurunu geride bırakacak niteliği haiz değil ise bu durumda yine tazminat miktarında indirim yolu ile sonuca ulaşmak gerekecektir. Daha açık bir ifadeyle, nedensellik bağının kesilebilmesi için üçüncü kişinin kusuru zarar görenin kusuruna nazaran yoğun olmalı ya da üçüncü kişinin kusuru, zararlı sonucu tek sebebi olmalıdır⁵⁸. Üçüncü kişinin kusurunun nedensellik bağı kesecek ağırlıkta olmadığı hâllerde zarar verenin sorumluluğu yalnızca sınırlandırılmaktadır. Söz konusu sınırlandırmanın iki şekilde meydana gelmesi mümkündür. Şöyle ki, üçüncü kişinin kusurlu davranışı ile meydana gelen zarar arasında nedensellik bağı bulunması hâlinde müteselsil sorumluluk kuralları uygulanacaktır. Böyle bir durumda üçüncü kişi adam çalıştırın ile müteselsilen sorumlu olacak ve dolayısıyla üçüncü kişiden değil birden çok zarar verenden bahsetmek doğru olacaktır. Üçüncü kişinin davranışı ile zarar arasında nedensellik bağı yok ise, bu durum, TBK m. 51 f. 1 kapsamında tazminatın belirlenmesinde dikkate alınabilecektir⁵⁹.

Yukarıda bahsi geçen kurallar adam çalıştırının sorumluluğu müessesesi için de uygulanabilecektir. Bu noktada “üçüncü kişi” kavramı karışıklıklara sebebiyet verebilmektedir. Nitekim söz konusu sorumluluk bakımından “üçüncü kişi”, çalışanın hukuka aykırı davranışı sebebiyle zarar gören kimse anlamında kullanılmaktadır. İlliyet bağının kesilmesine sebebiyet verebilecek olan üçüncü kişi ise, adam çalıştırının sorumluluğu bakımından üçüncü kişi kabul edilen zarar gören değil, zarar görenin kusurunu gölgede bırakan veyahut kusurlu davranışı zararlı sonucun tek sebebi olan diğer bir kimsedir. Söz gelimi, bir çalışan, adam çalıştırının işini gördüğü sırada ve iş dolayısıyla işyerine ait arabayı kullanırken bir yayaya çarpmış ve onu yaralamış olsun. Yaralanan kimse hastaneye kaldırılır ve doktorunun ağır ihmali sebebiyle hayatını kaybederse doktorun kusurlu davranışı, aracın kullanılması ile ölüm olayı arasındaki nedensellik bağı kesmiştir⁶⁰. İşte böyle bir durumda “üçüncü kişi” ifadesi, yaralanan değil, ağır ihmali sahibi doktor bakımından kullanılmaktadır.

VI. ADAM ÇALIŞTIRANIN SORUMLULUĞU BAKIMINDAN NEDENSELLİK BAĞININ KAYNAĞI

Kusursuz sorumluluk hâllerini, kusur sorumluluğundan ayıran yegâne etmen kusurun varlığına ihtiyaç duyulmamasıdır. Dolayısıyla nedensellik bağı, kusursuz sorumluluk hâlinin oluşabilmesi bakımından da elzemdir. Hatta nedensellik bağı bu gibi hâllerde kusurlu sorumluluk türüne nazaran daha çok ön plana çıkmakta, sorumluluğun oluşumunda temel unsur olma özelliğini kazanmaktadır. Zira kusursuz sorumluluk hâlleri bakımından davra-

⁵⁸ EREN, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 592. Eren'e göre, nedensellik bağının kesilebilmesi için, üçüncü kişinin kusur yoğunluğu ilk sebebin kusur yoğunluğundan daha ağır olmalıdır. Zira üçüncü kişinin kusurlu davranışında aranan yoğunluk gerçekleştiği zaman, zararlı sonucun sebebi olarak görülen ilk sebep arka plana atılmış olacaktır. Bununla birlikte üçüncü kişinin kusuru ilk sebebi geri plana atamıyor ise yani nedensellik bağı kesecek yoğunlukta değil ise, ortak nedensellik gündeme gelecektir.

⁵⁹ BAYSAL, s. 220-221.

⁶⁰ EREN, s. 592.

niş, bu davranışta bulunan kişinin kusurundan bağımsız olarak değerlendirilmekte, davranışın zarara sebebiyet vermiş olması gerekli ve yeterli kabul edilmektedir⁶¹. İşte bu nedenledir ki kusursuz sorumluluğun bir diğer adı, nedensellik bağının önemini anlatır nitelikte olan ve onu kusur sorumluluğundan ayıran “sebebe sorumluluğu”dur⁶². Kusursuz sorumluluk hâllerinden olan adam çalıştırmanın sorumluluğu da davranış hâli ile zarar arasında sebebe sonuç ilişkisinin, bir başka deyişle uygun nedensellik bağının teşekkül etmesine bağlıdır⁶³. Bu noktada önem arz eden husus, bahsi geçen davranışın adam çalıştırın bakımından mı yoksa çalışan bakımından mı aranması gerektiğidir. Zira bu sorunun cevabı, zarar ile birlikte nedensellik bağının kaynağını oluşturacak olan tarafı belirleyecektir.

A. İLLİYET BAĞININ, ADAM ÇALIŞTIRANIN ÖZEN YÜKÜMLÜLÜĞÜ İLE MEYDANA GELEN ZARAR ARASINDA ARANMASI SORUNU

Bir sonraki başlık altında ayrıntılı olarak ele alacağımız üzere biz, nedensellik bağının, çalışanın davranışı ile meydana gelen zarar arasında aranması gerektiği kanaatindeyiz. Öğretide yer alan bir grup yazar ise, adam çalıştırının sorumluluğu bakımından nedensellik bağının; adam çalıştırının objektif özen yükümlülüğünü ihlal etmesi ile üçüncü kişinin uğradığı zarar arasında kurulması gerektiğini kabul etmektedir⁶⁴. Zira çalışanın zarara sebebe olan fiili, adam çalıştırının özen yükümünü yerine getirmemesinin bir sonucu olarak meydana gelmektedir⁶⁵. Bu görüşe göre adam çalıştırın, özen yükümlülüğünün ihlali sonucu oluşmayan zararlardan sorumlu tutulamayacağından⁶⁶, nedensellik bağının esas kaynağı, adam çalıştırının özen yükümlülüğünü yerine getirmemiş olmasıdır.

Adam çalıştırının davranışı ile zarar arasındaki nedensellik bağının sorumluluğun oluşumu bakımından elzem olduğunu ifade eden yazarların bir kısmı, özen yükümünün eksikliği ile zarar arasında nedensellik bağının bulunmasını tek başına yeterli görürken⁶⁷ bir kısmı çalıştırının fiili ile zarar arasında da nedensellik bağının bulunması gerektiği kanaatinde⁶⁸. Buna göre, nedensellik bağı hem çalışanın davranışı ile zarar arasında hem de

⁶¹ EREN, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 644.

⁶² BK - BREHM, 4. Aufl. 2013, Art. 55, N. 31.

⁶³ GÖKHAN ANTALYA, “Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C: 14, S: 4, 2008 (ANTALYA, Sorumluluk Hukuku), s. 70.

⁶⁴ KILINÇ, s. 100.; KILIÇOĞLU, Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, s. 391; EREN, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 646. Eren; gerçekleşen zarar ile yalnızca objektif özen yükümlülüğünün ihlali arasında değil aynı zamanda çalışanın davranışı arasında da uygun bir nedensellik bağı bulunması gerektiğini vurgulamaktadır. Zira çalışanın davranışı, özen ödevinin ihlalinin uygun sonucu değil ise adam çalıştırın sorumlu olmayacaktır.

⁶⁵ ÇELİK, s. 139.

⁶⁶ KILINÇ, s. 65.

⁶⁷ FAHİMAN TEKİL, Borçlar Hukuku, Yelken Matbaası, İstanbul 1980, s. 137’den aktaran ÇELİK, s. 139.

⁶⁸ EREN, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 646; İPEK SAĞLAM, Adam Çalıştırının Sorumluluğu MÜHFHAD, 2011, Özel Hukuk Sempozyumu Özel Sayısı, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Hükümlerinin Değerlendirilmesi Sempozyumu (3-4 Haziran 2011), Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan, Legal Online Kütüphane, s. 165; DİLA OKYAR KARAOSMANOĞLU, Adam Çalıştırının Sorumluluğu, Doktora Tezi, Ankara 2019, s. 113. Bu görüşe göre, adam çalıştırının sorumluluğu çifte nedensellik bağı üzerine kuruludur. Adam çalıştırının özen yükümlülüğünü ihlal etmesi ile zarar arasındaki nedensellik bağı karine olarak kabul edilmiş olup aksi adam çalıştırın tarafından ispatlanabilmektedir. Çelik, çalışanın fiilinin iş dolayısıyla gerçekleşmediği hâllerde, özen yükümü ile zarar arasında nedensellik bağının bulunmaması sebebiyle sorumluluğun meydana gelmeyeceğini ifade etmektedir. Bkz. ÇELİK, s. 140-141. Oysa kanaatimizce bu durum, sorumluluğun ön şartla-

özen yükümlülüğünün yerine getirilmemesi ile zarar arasında bulunmalıdır⁶⁹. Tüm bu hâllerde adam çalıştırın, zararın doğumunu engellemek için gerekli özeni gösterdiğini ispat ederek veya özen yükümlülüğünün ihlali ile zarar arasında nedensellik bağının bulunmadığını ispat ederek sorumluluktan kurtulabilecektir⁷⁰.

B. ÇALIŞANIN DAVRANIŞI VE ZARAR ARASINDAKİ BAĞ

Öğretide yer alan bir diğer görüş nedensellik bağının, adam çalıştırının objektif özen yükümlülüğüne aykırı davranışı ile oluşan zarar arasında ayrıca aranmasına gerek olmadığını; zira adam çalıştırının objektif özen yükümlülüğüne aykırı davranmış olduğunun kanunda karine olarak kabul edildiğini ifade etmektedir⁷¹. Nitekim, TBK m. 66'nın ilk fıkrası; adam çalıştırının, çalışanın kendisine verilen işin yapılması sırasında başkasına verdiği zarardan sorumlu olacağını ifade etmiştir. İkinci fıkrası ise adam çalıştırının objektif özen yükümlülüğünü yerine getirdiğini ispatlaması hâlinde sorumluluktan kurtulacağını belirtmiştir. Dolayısıyla, adam çalıştırının objektif özen yükümlülüğünü yerine getirmediği ve zarar ile özen yükümünü yerine getirmeme arasında uygun bir nedensellik bağı bulunduğu kanun tarafından karine olarak kabul edilmiştir. İliyet bağının kaynağına ilişkin bu görüşün ikinci gerekçesi, adam çalıştırının özen eksikliğinin zarar ile doğrudan doğruya ilgili olmayıp ancak dolaylı bir nedensellik bağı içerisinde bulunabilecek olmasıdır⁷².

Kanaatimizce, adam çalıştırının özen eksikliğinin zarar ile değil, çalışanın davranışı ile doğrudan doğruya ilgili olduğu görüşü son derece isabetlidir⁷³. Zira adam çalıştırının objektif özen yükümüne aykırı hareket etmediği durumlarda, çalışanın, adam çalıştırının sorumluluğu bakımından hukuka aykırı kabul edilen davranışından da söz edilemeyecektir. Buna rağmen zarara doğrudan sebebiyet veren hareket çalışan tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak buna ek olarak biz, nedensellik bağının özen yükümlülüğüne aykırı davranış ile zarar arasında aranmıyor oluşunu, bu durumun kanunda karine olarak kabul edilmesine değil, bu anlayışın sorumluluğun objektif niteliğine zarar verip uygulama alanını daraltacak olmasına bağlamaktayız. Çünkü, nedensellik bağının adam çalıştırının objektif özen yükümlülüğüne aykırı davranışı ile oluşan zarar arasında kurulması, sorumluluğu, objektif özen yükümüne aykırılıktan ziyade kusur sorumluluğuna yakınlaştıracaktır. Şöyle ki, adam çalıştırının sorumluluğunun kusursuz sorumluluk olarak kabul edilmesinin sebebi, gerekli özenin objektif olarak yerine getirilmemesidir. Bu özen, objektif şart ve durumlara göre değerlendirildiğinden, adam çalıştırının hastalığı, ayırt etme gücünü haiz olup olmadığı veya beklenmeyen hâle maruz kalıp kalmadığı göz önünde bulundurulmayacaktır⁷⁴. Sorum-

ından olan işlevsel bağın varlığından ibarettir. Zira, nasıl ki, adam çalıştırın ile çalışan arasında bir bağımlılık ilişkisinin varlığı şart ise işlevsel bağ da sorumluluğun oluşumu bakımından elzemdir.

⁶⁹ SAĞLAM, s. 165; OĞUZMAN/ÖZ, s. 153

⁷⁰ SAĞLAM, s. 165.

⁷¹ HALUK TANDOĞAN, Türk Mesuliyet Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010 (1961 Tıpkı Basım) (TANDOĞAN, Türk Mesuliyet Hukuku), s. 117.; TANDOĞAN, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk, s. 65. ANTALYA da adam çalıştırının sorumluluk şartlarını incelerken, çalışanın fiili ile zarar arasındaki nedensellik bağının kesilmesi hususunu incelemiştir, bkz. ANTALYA, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 346.

⁷² TANDOĞAN, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, s. 65.

⁷³ Aynı yönde, zarar ile çalışanın eylemi arasında uygun nedensellik bağının bulunmasının Yargıtay tarafından yeterli kabul edildiği kararlar için bkz. 3. HD., E. 2013/19977, K. 2014/926, T. 27.1.2014 ve 6. HD., E. 2013/15263, K. 2014/7987, T. 18.6.2014 (*Lexpera*).

⁷⁴ İMRE, Kusursuz Mesuliyet Hâlleri s. 148; TANDOĞAN, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, s. 67; EREN, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 652.

luluğun objektif özen yükümlülüğüne aykırılıktan doğan sorumluluk olması sebebiyle, adam çalıştırmanın beklenmeyen hâl sebebi ile denetim, gözetim yükümünü yerine getirmemesi de önem arz etmeyecektir. Ancak önemle belirtmek isteriz ki beklenmeyen hâlin varlığı nedensellik bağına kesen sebepler arasındadır. Kanaatimizce, adam çalıştırmanın özen yükümüne aykırı davranışı ile zarar arasında doğrudan doğruya bir nedensellik bağı arayan yazarlar bu hususu göz önünde bulundurmamaktadır. Nitekim bu bağın özen yükümü ile kurulması durumunda, beklenmeyen hâl sebebiyle nedensellik bağı kesilecektir. Bu durumda, adam çalıştırmanın beklenmeyen hâl sebebiyle özen yükümünü yerine getiremediği vaziyetlerde sorumluluğundan da bahsedilemeyecektir.

Bu durumu açıklamak adına makalemizin önceki aşamalarında vermiş olduğumuz örnek üzerinden gidelim ve çalışanın, kendisine verilen işi gördüğü ve hukuka aykırı olarak üçüncü kişiye zarar verdiği sırada, adam çalıştırmanın geçirdiği kalp krizi nedeniyle işyerinde olamadığını düşünelim. Bu hâlde adam çalıştırın, gözetim yükümlülüğünü yerine getirmemiş olacak ve kusursuz sorumluluk hükümlerine tabi kılınacaktır. Zira adam çalıştırın objektif özen yükümlülüğünü yerine getirmemiştir ve bu yükümlülüğünü kusuru olmadan yerine getirip getirmediği önem taşımamaktadır. Bu husus öğreti tarafından da tartışmasız kabul edilmektedir. İliyet bağının adam çalıştırının davranışı ile üçüncü kişi bakımından incelenmesi gerektiği bir an için düşünülse dahi verdiğimiz örnekte söz konusu beklenmeyen hâl nedensellik bağına keseceğinden adam çalıştırının sorumluluğuna gidilemeyecektir⁷⁵. Oysaki verilen örnek, adam çalıştırının objektif olarak özen yükümlülüğünü yerine getirmemesi sebebiyle kusursuz olarak sorumlu kılınması gerektiğini gösterir niteliktedir. O hâlde kanaatimizce, uygun nedensellik bağının adam çalıştırın ile üçüncü kişinin uğradığı zarar arasında aranması adam çalıştırının kusursuz sorumluluğunu, Alman hukukunda bu sorumluluk türü bakımından benimsenmiş olan kusur karinesine yakınlaştırmaktadır. Nitekim, adam çalıştırının objektif özen yükümlülüğü, subjektif koşullardan bağımsız değerlendirilmesi sebebiyle kusursuz sorumluluk olarak adlandırılmaktadır. Kalp krizi geçirmiş vaziyette hastanede tedavi gören adam çalıştırının, özen yükümünü yerine getiremiyor oluşunun sebebinin subjektif olduğu ise son derece açıktır. Bu nedenledir ki nedensellik bağı, yalnızca, çalışanın davranışı ve zarar arasında aranmalıdır.

Zararın doğumuna sebebiyet veren davranışın kime veya kimlere ait olması gerektiği hususu TBK m. 116'da düzenlenmekte olan "yardımcı kişilerin fiillerinden doğan sorumluluk hâlleri" bakımından da tartışılabilir. Zira, tıpkı adam çalıştırının sorumluluğunda olduğu gibi, burada da bir başkasının ve dolayısıyla bir yardımcının fiilinden doğan sorumluluk söz konusudur. Ancak bu defa, yardımcı, borcun ifası veya bir borçtan doğan hakkın kullanılması bakımından çalıştırılmaktadır⁷⁶. Dolayısıyla, zarar gören kişi rastlantısal üçüncü bir kişi değil daha önce kurulmuş olan sözleşmenin alacaklısıdır⁷⁷. Yardımcı kişinin fiilinden doğan sorumluluk hâllerinde, borçlunun farazi kusuru bulunmalıdır. Bu nedenle, yardımcı kişinin davranışını bizzat borçlu meydana getirseydi kusurlu olduğu kabul edilebilecek ise, yardımcı kişi söz konusu davranışı ile kusursuz olarak nitelendirilse dahi yine de borçlu sorumlu kabul edilecektir. Söz konusu durumun nedensellik bağına ilişkin olduğu yanlışlığına düşülmemelidir. Burada amaçlanan, alacaklının borçludan beklediği ve buna güvenerek

⁷⁵ BK - BREHM, 4. Aufl. 2013, Art. 55, N. 34.

⁷⁶ EREN, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 644.

⁷⁷ Borçlu ile alacaklı arasındaki ilişki, bir hukuki işleme dayanabileceği gibi yasadana da kaynaklanabilir. Bkz. STEFAN GRUNDMANN, Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 2: Schuldrecht – Allgemeiner Teil I, 8. Auflage, München, C.H. Beck, 2019, Art. 278, N.15.

hukuki ilişkiye girdiği özenin, yardımcı kişi tarafından da gösterilmesidir⁷⁸. Dolayısıyla bahsi geçen ölçüt, subjektif niteliği haiz olan kusur unsurunun bulunup bulunmadığının tespiti bakımından önem taşımakta; nedensellik bağı, doğrudan, yardımcı kişinin davranışı ile meydana gelen zarar arasında kurulmaktadır.

VII. ÇALIŞANIN FİİLİ İLE ZARAR ARASINDA YER ALAN İLLİYET BAĞININ KESİLMESİ VE GENEL KURTULUŞ KANITI

“Adam çalıştırmanın kurtuluş kanıtı” ifadesi esasen özel kurtuluş kanıtı anlamına gelmektedir. TBK m. 66, f. 2’de düzenlenmekte olan kurtuluş kanıtı da buna ilişkindir. Söz konusu hüküm; “*Adam çalıştırın, çalışanını seçerken, işiyle ilgili talimat verirken, gözetim ve denetimde bulunurken, zararın doğmasını engellemek için gerekli özeni gösterdiğini ispat ederse, sorumlu olmaz.*” ifadesine yer vererek çalıştırmanın belirtilen konularda gerekli özeni gösterdiğini ispat etmesi hâlinde sorumluluktan kurtulabileceğine hükmetmiştir. Aksi hâlde karine, adam çalıştırmanın özen sorumluluğunu yerine getirmediği yönünde olacaktır⁷⁹. Dolayısıyla kurtuluş kanıtı, bir başka ifadeyle “*özel kurtuluş kanıtı*”, adam çalıştırmanın TBK m. 66 f. 2’de düzenlenmekte olan hususlarda gerekli özeni gösterdiğini ispat ederek sorumluluktan kurtulabilmesi hâlidir.

818 sayılı BK m. 55’te yer alan düzenlemenin bir sonucu olan “*genel kurtuluş kanıtı*” ifadesi ise, adam çalıştırmanın sorumluluktan kurtulmasına olanak tanıyan ikinci savunma imkânıdır ve nedensellik bağı ile doğrudan ilişkili olması sebebiyle çalışmamızda ayrı bir başlık hâlinde incelenmektedir.

Söz konusu hüküm; adam çalıştırmanın, gerekli dikkat ve itina göstermiş olsaydı dahi zararın oluşumuna engel olamayacağını ispat etmesi hâlinde de sorumluluktan kurtulabileceğini düzenlenmekteydi. Bu düzenlemeye göre, gerçekleşen zarar, adam çalıştırmanın çalışanını denetleme, ona talimat verme veya onun iyi seçilmiş olmasından değil de başka sebeplerden meydana gelmiş ise; adam çalıştırın gerekli tedbirleri almamış olsa dahi sorumlu tutulamayacaktır⁸⁰. Zira zarar; mücbir sebep veya üçüncü kişinin ağır kusurundan ileri gelmiş ise nedensellik bağı kesilecek, adam çalıştırın gereken tüm dikkat ve özeni göstermiş olsaydı dahi zararın doğumunu engelleyemeyecektir⁸¹. İşte bu nedenledir ki doktrindeki büyük çoğunluk, BK’da yer alan bu ifadenin, davranış ile zarar arasındaki nedensellik bağının bulunmadığına ilişkin bir kurtuluş kanıtı niteliğinde olduğu ve dolayısıyla hükmün anlamsız ve gereksiz olduğu görüşüne katılmaktaydı⁸².

⁷⁸ YAĞMUR ÖYKÜ YÖNET, Türk Hukukunda Yardımcı Kişilerin Fiillerinden Sorumluluk, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019, s. 214.

⁷⁹ Bu noktada önemle belirtmek isteriz ki, adam çalıştırın, kusursuzluğunu ispat ederek değil özen yükümlülüğünü yerine getirdiğini ispat etmek suretiyle sorumluluktan kurtulabilmektedir. Zira adam çalıştırın sorumluluğu öyle bir sorumluluk türüdür ki çalıştırın, özen yükümlülüğünü, kusuru olmadan yerine getirememiş olsa dahi sorumluluktan kurtulamayacaktır.

⁸⁰ İMRE, Kusursuz Mesuliyet Hâlleri, s. 149-150; TEKİNAY, Borçlar Hukuku, s. 510.

⁸¹ TEKİNAY, Borçlar Hukuku, s. 510. Tekinay, incelemekte olduğumuz paragrafta, zarar görenin ağır kusurunun nedensellik bağını keseceğini ifade etmiştir. Ancak biz bu görüşe katılmadığımızdan, nedensellik bağını kesen hâllere değinirken yalnızca mücbir sebep ve üçüncü kişinin ağır kusuru kavramlarını kullanmaktayız.

⁸² TEKİNAY, Borçlar Hukuku, s. 510; ANTALYA, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 352. Ne var ki bazı yazarlar, genel kurtuluş kanıtının yalnızca zarar görenin veya üçüncü kişinin ayırt etme gücü bulunmaması sebebiyle kusurlu sayılmayacağı veya mücbir sebep derecesinde olmayan beklenmeyen hâllerde pratik önem taşıyabileceği görüşündeydi; bkz. TANDOĞAN, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, s. 67; İMRE, Kusursuz Mesuliyet Hâlleri, s.150. Kanaatimizce,

BK m. 55'te yer alan düzenlemenin aksine TBK m. 66'da genel kurtuluş kanıtına yer verilmemesinin gerekçesi, günümüzde de BK döneminde ifade edilen çoğunluk görüşü paralel olarak, hükmün esasen nedensellik bağının bulunmadığının ispatı anlamına gelmesi ve bu nedenle de bir kanun hükmü ile düzenlenmeye ihtiyaç duyulmaması olarak kabul edilmektedir⁸³.

Kanaatimizce de BK' da yer alan bu ifadenin kaldırılması isabetlidir. Zira, genel kurtuluş kanıtı imkânı, Borçlar Hukuku'nun genel sonucu ve gereğidir⁸⁴. Dolayısıyla, adam çalıştıran, bahsi geçen düzenleme olsun veya olmasın, gerekli tüm özeni göstermiş olsaydı dahi zararın gerçekleşeceğini ispat eder ise sorumluluktan kurtulabilecektir. Nitekim böyle bir durumda, davranış ile zarar arasında nedensellik bağı bulunmayacaktır⁸⁵. Ne var ki, TBK m. 66 hükmünde genel kurtuluş kanıtının yer almaması, ispat yükünün yer değiştirerek zarar görene ait olacağı yönünde görüşlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir⁸⁶. Başka bir ifadeyle, BK m. 55'te nedensellik karinesinin bulunduğu açıkça belirtilmişken, TBK m. 66'da "*dikkat ve itinada bulunmuş olsa bile zararın vukuuna mâni olamayacağını*" ifadesine yer verilmemesi, söz konusu karinenin kaldırılmış olacağı yönünde, bizce hatalı olan, düşüncelerin oluşumuna yol açabilmektedir⁸⁷. Zira, zaten, TMK m. 6 uyarınca, nedensellik bağının kesildiğini ispat yükü, hakkın sona erdiğini iddia eden adam çalıştırana düşecektir⁸⁸.

Bu başlık altında açığa kavuşturulması gereken bir diğer husus; genel kurtuluş kanıtının meydana gelmesine olanak sağlayan nedensellik bağı kesilmesi olayının zarar ile hangi olgu arasında kurulması gerektiğine ilişkindir. Doktrinde yer alan bir görüş, genel kurtuluş kanıtının, çalışan davranışı ile zarar arasında değil, adam çalıştırının özen göstermemesi ile zarar arasındaki nedensellik bağının ispatlanması ile mümkün olacağını savunmaktadır⁸⁹. Zira bu görüşe göre, işçinin davranışı ile zarar arasında nedensellik bağı bulunmasına rağmen adam çalıştırının özensizliği ile zarar arasında nedensellik bağının bulunmadığı hâllerde, adam çalıştırının sorumluluğundan bahsedilemeyecektir. Bu duruma örnek olarak ise işçinin yük taşıdığı sırada kendisine kötü sözler söyleyen bir kişiyi yaralaması gösterilmektedir⁹⁰.

Bizim de katıldığımız diğer görüşe göre ise, mücbir sebep ve üçüncü kişinin kusuru, sorumluluğun oluşmasına engel olduğundan⁹¹, burada da genel olarak nedensellik bağının kurulmadığı kabul edilmelidir⁹². Kanaatimizce bu tartışma, BK m. 55'de yer alan düzenle-

BK m. 55'te yer alan düzenlemenin amacı genel ilkelerden farklı çözümler sunmak değildir. Oftinger'in, genel ilkelerden farklı çözümlerin kabulünün sorumluluk hukukundaki birliği bozucu ve keyfi nitelikte olduğuna ilişkin görüşü için bkz. **KARL OFTINGER**, Schweizerisches Haftpflichtrecht, Bd. II, I, Zweite Aufl. Zürich 1960, s. 177'den aktaran **TANDOĞAN**, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, s. 71.

⁸³ **CHK - MÜLLER**, 3. Aufl. 2016, Art. 55, N. 24; **NOMER**, s. 192; **ANTALYA**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 353.

⁸⁴ Aynı yönde bkz. **ANTALYA**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 353.

⁸⁵ **AVCI**, s. 39.

⁸⁶ **SAĞLAM**, s. 167.

⁸⁷ **OĞUZMAN/ÖZ**, s. 153.

⁸⁸ **ANTALYA**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 354.

⁸⁹ **OĞUZMAN/ÖZ**, s. 155; **TANDOĞAN**, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, s.70

⁹⁰ **OĞUZMAN/ÖZ**, s. 153-154.

⁹¹ Zarar görenin ağır kusurunun nedensellik bağı kesmeyeceğine ilişkin görüşümüz çalışmamızın "Zarar Görenin Ağır Kusuru" adlı başlığı altında incelenmektedir.

⁹² **SAFA REİSOĞLU**, Türk Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, Beta Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 188; **ANTALYA**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 352-355.

meye, TBK m. 66'da yer verilmemiş olmasının herhangi bir fark yaratıp yaratmayacağına ilişkin ileri sürülen görüşlerin sonucundan ibarettir. Zira, BK' da yer alan söz konusu düzenlemenin, nedensellik bağının bulunmadığına ilişkin bir kurtuluş kanıtı niteliğinde olduğu ve dolayısıyla hükmün anlamsız ve gereksiz olduğu kabul edildiği takdirde bu iki kurtuluş kanıtının ikisini birden getirmeye gerek olmadığı, genel kurtuluş kanıtının nedensellik bağının kesilmiş olduğunun kanıtlanmasından ibaret olup haksız fiilin ve haksız fiil benzerlerinin genel bir şartını oluşturduğu sonucuna haklı olarak varılmalıdır⁹³. İşçinin kendisine verilen iş sebebiyle yük taşıdığı bir esnada kendisi ile kötü konuşmalar içine giren üçüncü bir kişiyi yaralaması örneğinin ise, adam çalıştırmanın özen yükümlünü ihlali ile zarar arasındaki nedensellik bağının yokluğundan ziyade adam çalıştırmanın sorumluluğunun oluşumu bakımından bir nevi ön şart niteliğinde olan işlevsel bağ ile ilgili olduğu görüşündeyiz. Zira, çalışanın vermiş olduğu zarar her ne kadar işin yapılması sırasında olsa da kendisine verilen iş dolayısıyla olmadığından sorumluluğun ön şartı gerçekleşmemiştir. Esasen bu durum, adam çalıştırmanın şirketine gelen arkadaşının üçüncü kişiye vermiş olduğu zararın adam çalıştırmanın sorumluluğu kapsamında değerlendirilmemesinden farksızdır. Nasıl ki bu ihtimalde sorumluluğun bir ön şartı olan adam çalıştırıcı ve çalışan ilişkisinin yokluğundan bahisle kusursuz sorumluluk hâlinde bahsedilememekte ise aynı şekilde işlevsel bağın bulunmadığı durumlarda da nedensellik bağının değil sorumluluğun ön şartının yokluğu sebebiyle adam çalıştırıcının sorumluluğu söz konusu olmayacaktır.

Üstelik, BK m. 55'te yer alan düzenlemenin nedensellik bağının bulunmadığının ispatından çok daha fazlası olup adam çalıştırıcının özen yükümlülüğünü yerine getirmemesi ile zarar arasındaki bağın bulunmadığının ispatı niteliğinde olduğu kabul edildiği takdirde, nedensellik bağının kaynakları adlı başlık altında incelemiş olduğumuz üzere, adam çalıştırıcının sorumluluğu, sebep sorumluluğundan uzaklaşacak ve kusur sorumluluğuna yaklaştırılmış olacaktır. Zira böyle bir kabulde, adam çalıştırıcının geçirdiği kaza sebebiyle hastanede olduğu varsayımında adam çalıştırıcı özen yükümlülüğünü beklenmeyen hâl sebebiyle yerine getiremediği ve bu nedenle de kendi davranışı ile meydana gelen zarar arasında nedensellik bağının kesildiği savunmasını yaparak sorumluluktan kurtulabilecektir. Dolayısıyla kanaatimiz, BK m. 55'te yer alan genel kurtuluş kanıtı imkânının, yalnızca, çalışanın davranışı ile meydana gelen zarar arasında nedensellik bağının bulunmadığının ispatlanmasından ibaret olduğu ve TBK m. 66'da bu düzenlemeye yer verilmemesinin isabetli olduğu yönündedir.

SONUÇ

TBK m. 66'da düzenlenmekte olan "adam çalıştırıcının sorumluluğu", bir tür kusursuz sorumluluk hâlidir. Söz konusu nitelendirmenin yegâne nedeni, bu sorumluluğunun, TBK'nın "Kusursuz Sorumluluk" başlığı altında düzenlenmiş olması değildir. Zira adam çalıştırıcı, çalışanın zarar verici davranışını, subjektif sebeplerinden tamamen bağımsız bir vaziyette, objektif özen yükümlülüğünü ihlal ederek engelleyememekte, bu durum, sorumluluğun, adam çalıştırıcının kusurundan bağımsız olarak değerlendirilmesine sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla, doktrinde yer alan bazı görüşlerin aksine, çalıştırıcının özen yükümlü-

⁹³ Her ne kadar, nedensellik bağına ilişkin kurtuluş kanıtının BK m. 55'teki hâliyle düzenlenişi, ispat yükünün yer değiştirdiği bir kusur sorumluluğunun varlığına dair yanlış bir görüş savunulmasına zemin hazırlasa da genel kurtuluş kanıtı olan nedensellik bağının kesildiğini iddia eden adam çalıştırıcı, TMK m. 6 uyarınca bu iddiasını ispatla yükümlüdür. O hâlde söz konusu yasal düzenlemede başkaca bir kanuni karineye yer vermeye gerek yoktur. Nitekim bu düzenleme TMK m. 6'da yer alan ispat yükünü tekrar eden bir karineden ibarettir. Bkz. **ANTALYA**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, s. 353.

lüğünün yerine getirdiğini ispat ederek sorumluluktan kurtulabiliyor oluşu kusursuzluğun ispatı anlamına da gelmemektedir.

Adam çalıştırmanın sorumluluğu; çalışanın kendisine verilen işi gördüğü ve iş dolaşısıyla yaptığı bir davranış sebebiyle üçüncü kişinin zarar görmesi sonucunda teşekkül etmektedir. Dolayısıyla, sorumluluğunun genel unsurları; davranış, zarar, zarar ile fiil arasındaki nedensellik bağı ve hukuka aykırılık olarak ifade edilebilecektir. Nedensellik bağı unsuru, kusursuz sorumluluk hâlleri bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Zira sebep sorumluluğunun söz konusu olduğu durumlarda, hukuka aykırı davranış ile zarara sebebiyet verilmiş olması gerekli ve yeterli kabul edilmekte; sorumluluk söz konusu davranışta bulunan kişinin kusurundan bağımsız olarak değerlendirilmektedir.

Nedensellik bağının, kusursuz sorumluluk hâlleri bakımından önem arz etmesi bir yana, bu unsur, bir tür kusursuz sorumluluk niteliğini haiz olan adam çalıştırmanın sorumluluğu kapsamında ayrı bir dikkatle incelenmelidir. İlk bakışta, bu sorumluluk türü bakımından, meydana gelen zarar ile nedensellik bağı içinde olabilecek iki ayrı kaynak bulunmaktadır. Çünkü doktrin, bahsi geçen nedensellik bağı, çalışanın davranışı ile ortaya çıkan zarar arasında aradığı gibi adam çalıştırmanın özen yükümlülüğünü ihlal etmiş olması ile meydana gelen zarar arasında da arayabilmektedir. Kanaatimizce, nedensellik bağının, adam çalıştırmanın özen yükümlülüğünün ihlali ile meydana gelen zarar arasında araştırılması yerinde değildir. Zira adam çalıştırmanın özen eksikliği zararlar değil, çalışanın davranışı ile doğrudan ilgilidir. Buna ek olarak, nedensellik bağının özen yükümlülüğünün ihlali ile ilişkilendirilmesi, adam çalıştırmanın kusursuz sorumluluk niteliğini, kusur karinesine yakınlıklaştırma tehlikesini barındırmaktadır.

Nihayet, 818 sayılı BK m. 55'te yer alan ve genel kurtuluş kanıtı olarak ifade edilen imkânın, TBK m. 66'da düzenlenmemiş oluşu, sorumluluğun oluşumu ve kurtuluş karinesi bakımından herhangi bir farklılık yaratmamıştır. Kanaatimizce, adam çalıştırmanın, gerekli dikkat ve itina göstermiş olsaydı dahi zararın oluşumuna engel olamayacağını ispat etmesi hâli, nedensellik bağının kesilmiş olduğunun kanıtlanmasından ibaret olup bu bağ, çalışanın fiili ile meydana gelen zarar arasında değerlendirilmelidir.

KISALTMALAR

Artikel	: Art.
Auflage	: Aufl.
BGB.	: Bürgerliches Gesetzbuch
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çeviren	: Çev.
Dpn.	: Dipnot
E.	: Esas
BK.	: 818 sayılı eski Borçlar Kanunu
HD.	: Hukuk Dairesi
K.	: Karar
m.	: Madde
N.	: Kenar numarası
s.	: Sayfa
S	: Sayı

- T.** : Tarih
TBK : 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu
TMK : 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu

KAYNAKÇA

1. Kitaplar ve Süreli Yayınlar

ALTAY SABAH, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Uyarınca Adam Çalıştırının İşletme Faaliyeti (Organizasyonu) Dolayısıyla Sorumluluğu (TBK. 66/3), **MÜHFHAD**, 2011, Özel Hukuk Sempozyumu Özel Sayısı, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Hükümlerinin Değerlendirilmesi Sempozyumu (3-4 Haziran 2011), Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan, Legal Online Kütüphane.

ANTALYA GÖKHAN, “Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C: 14, S: 4, 2008 (Kısaltılmışı: **ANTALYA**, Sorumluluk Hukuku).

ANTALYA GÖKHAN, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C: 2, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019 (Kısaltılmışı: **ANTALYA**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler).

ARPACI ABDÜLKADİR, Yüksek Lisans/Doktora Güz Dönemi Ders Notları, 2018.

ATAMER YEŞİM M., Haksız Fiillerden Doğan Sorumluluğun Sınırlandırılması (Özellikle Uygun Nedensellik Bağı Kuramı ve Normun Koruma Amacı Kuramları), Beta Yayıncılık, İstanbul, 1996.

AVCI CİHAN, Die Vertragliche Und Deliktsrechtliche Haftung Für Das Verhalten Dritter Im Türkischen Recht, Mit Bezug Auf Den Entwurf Eines Türkischen Obligationenrechts, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. IV, S. 2, 2007.

BAŞOĞLU BAŞAK, “Sözleşme Dışı Kusursuz Sorumluluk Hukuku ve Özellikle Tehlike Sorumluluğuna İlişkin Değerlendirmeler”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 6, S. 2., 2015.

BAYSAL BAŞAK, Haksız Fiil Hukuku, On İki levha Yayıncılık, İstanbul 2019.

BECKER HERMANN, BK - Berner Kommentar Band/Nr. VI/1, Allgemeine Bestimmungen, Art. 1-183 OR Schweizerisches Zivilgesetzbuch, Obligationenrecht, Bern, Stämpfli Verlag AG, 1945.

BREHM ROLAND, BK - Berner Kommentar, Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen, Art. 41-61 OR Schweizerisches Zivilgesetzbuch, Obligationenrecht, 4. Auflage, Bern, Stämpfli Verlag AG, 2013.

ÇELİK NAZLI HİLAL, Adam Çalıştırının Sorumluluğu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2015.

EREN FİKRET, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 23. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2018 (Kısaltılmışı: **EREN**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler).

EREN FİKRET, Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun İlliyyet Bağı Teorisi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 361, 1975 (Kısaltılmışı: **EREN**, Uygun İlliyyet Bağı Teorisi).

FİSCHER WILLİ, OFK – Orell Füssli Kommentar, OR Kommentar Schweizerisches Obligationenrecht, 3. Auflage, Zürich, Orell Füssli Verlag AG, 2016.

HATEMİ HÜSEYİN, GÖKYAYLA EMRE, Borçlar Hukuku Genel Bölüm, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2017 (Kısaltılmışı: **HATEMİ/GÖKYAYLA**, Borçlar Hukuku Genel Bölüm).

HATEMİ HÜSEYİN, Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, Filiz Kitapevi, İstanbul 1994 (Kısaltılmışı: **HATEMİ**, Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku).

İMRE ZAHİT, "Hukuki Mesuliyetin Esası Üzerinde Bazı Düşünceler" İÜHF. Doğumunun 100. yılında Atatürk'e Armağan, C.45, Sayı: 1-4, 1979-1981 (Kısaltılmışı: **İMRE**, Hukuki Mesuliyetin Esası Üzerinde Bazı Düşünceler).

İMRE ZAHİT, Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet Hâlleri, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1949 (Kısaltılmışı: **İMRE**, Kusursuz Mesuliyet Hâlleri).

KANETİ SELİM, Haksız Fiilde Hukuka Aykırılık Unsuru, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 2007.

KARAOSMANOĞLU DİLA OKYAR, Adam Çalıştırmanın Sorumluluğu, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2019.

KILIÇOĞLU AHMET M., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Turhan Kitapevi, Ankara 2019 (Kısaltılmışı: **KILIÇOĞLU**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler).

KILIÇOĞLU AHMET M., Sorumluluk Hukuku-Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, C.1, Turhan Kitapevi, Ankara 2002 (Kısaltılmışı: **KILIÇOĞLU**, Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku).

KILINÇ AYŞE NUR, Adam Çalıştırmanın Organizasyon Sorumluluğu, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adalet Yayınevi, Ankara 2018.

MÜLLER CHRISTOF, CHK-Handkommentar zum Schweizer Privatrecht, Obligationenrecht-Allgemeine Bestimmungen Art. 1-183 OR, 3. Auflage, Zürich, Schulthess Juristische Medien AG, 2016.

NOMER HALUK N., Borçlar Hukuku Genel Hükümleri, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2018.

OĞUZMAN M. KEMAL ÖZ, M. TURGUT, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2017.

REİSOĞLU SAFA, Türk Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, Beta Yayıncılık, İstanbul 2014.

SAĞLAM İPEK, Adam Çalıştırmanın Sorumluluğu **MÜHFHAD**, 2011, Özel Hukuk Sempozyumu Özel Sayısı, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Hükümlerinin Değerlendirilmesi Sempozyumu (3-4 Haziran 2011), Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan, Legal Online Kütüphane.

SCHWARZ ANDREAS B., Borçlar Hukuku Dersleri, Kardeşler Basımevi, Çev. Bülent Davran, İstanbul 1948.

TAHİROĞLU BÜLENT, "Kusursuz Sorumluluk ve Modern Hukuklara Etkisi", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C: 14, S: 4, 2008.

TANDOĞAN HALUK, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, Ankara, Turhan Kitabevi, 1981 (Kısaltılmışı: **TANDOĞAN**, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku).

TANDOĞAN HALUK, Türk Mesuliyet Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010 (1961 Tıpkı Bası) (Kısaltılmışı: **TANDOĞAN**, Türk Mesuliyet Hukuku).

TEKİL FAHİMAN, Borçlar Hukuku, Yelken Matbaası, İstanbul 1980.

TEKİNAY SELAHATTİN SULHİ, AKMAN SERMET, BURCUOĞLU HALUK, ALTOP ATILLA, Borçlar Hukuku, 7. Bası, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1985.

TUNÇOMAĞ KENAN, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul Üniversitesi Yayınları 3. Bası, İstanbul 1968.

ÜNLÜTEPE MUSTAFA, Organizasyon Sorumluluğu, Legal Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 2016.

WAGNER GERHARD, Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 6: Schuldrecht – Besonderer Teil IV, §§ 705-853, Partnerschaftsgesellschaftsgesetz, Produkthaftungsgesetz, 7. Auflage, München, C.H. Beck, 2017.

GRUNDMANN STEFAN, Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 2: Schuldrecht – Allgemeiner Teil I, 8. Auflage, München, C.H. Beck, 2019.

YAVUZ CEVDET, Türk Borçlar Kanunu Tasarısı'na Göre "Kusursuz Sorumluluk" Hâlleri ve İlkeleri, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C:14, S:4, 2008.

YÖNET YAĞMUR ÖYKÜ, Türk Hukukunda Yardımcı Kişilerin Fiillerinden Sorumluluk, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.

2. Elektronik kaynaklar

<https://legal-com-tr.lproxy.yeditepe.edu.tr/kitaplık>; (Legal Online Kütüphane); (Erişim Tarihi: Mart-Haziran 2020)

<https://www.turcademy.com/tr> (Turcademy); (Erişim Tarihi: Mart-Haziran 2020)

<https://www-lexpera-com-tr.lproxy.yeditepe.edu.tr/kullanici-profil> (lexpera); (Erişim Tarihi: Mart-Haziran 2020)